

The Impacts of Official Development Assistance and Foreign Direct Investment on Human Development in Less Developed Countries

Lotfali Agheli¹, Mehran Samdaliri²

1. Corresponding Author, Associate Professor of Economics, Economic Research Institute, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Email: aghelik@modares.ac.ir
2. MA Student of Economics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Email: mehransamdaliri@modares.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 30 June. 2020

Accepted: 3 Sept 2021

Keywords:

Official Development Assistance (ODA), Foreign Direct Investment (FDI), Government Effectiveness, Human Development Index (HDI)

ABSTRACT

Official development assistance is an instrument to help the development of less developed countries in the socio-economic contexts. These aids play vital role in the human development of needy communities by reducing poverty, strengthening infrastructure, and improving the education and health systems. In addition, foreign direct investment is one of the important methods of financing development projects, transfer of production techniques and knowledge and the source of change in management approach in both developing and less developed countries. Foreign aids and foreign direct investment may reinforce each other or affect economic and social development in different ways. Foreign aids and financial resources alone cannot change the development process fundamentally. The efficient and accountable government is an important and complementary factor in enjoying the benefits of this type of resources, while mismanagement in receiving aids and attracting foreign investment leads to continued poverty, unemployment, corruption and the accumulation of external debt. This study examines the impacts of official development assistance and foreign direct investment on human development in 24 less developed countries (LDCs) during 2000-2018. The research model was estimated using random effects using panel data in the Eviews software. According to the results, official development assistance and foreign direct investment have both positive and significant effects on the human development index. Also, the human development index increases, when government effectiveness rises in the selected group. Therefore, LDCs can improve the development process by increasing the government effectiveness and the appropriate spending of official aids and foreign investments.

Cite this article: Agheli.L.A, & Samdaliri, M. (2021). The impacts of Official development assistance and Foreign Direct Investment on Human Development in Less Developed Countries. *Stable Economy and Sustainable Development*, 2 (2), 23-44. DOI: 10.22111/SEDJ.2021.39072.1119

© The Author(s).

Publisher: University of Sistan and

DOI: 10.22111/SEDJ.2021.39072.1119

تأثیر کمک‌های رسمی توسعه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر توسعه انسانی در

کشورهای کمتر توسعه‌یافته

لطفعلی عاقلی^۱، مهران سام دلیری^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار اقتصاد، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: aghelik@modares.ac.ir
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: mehransamdaliri@modares.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	کمک‌های رسمی توسعه از ابزارهای کمک به پیشرفت کشورهای کمتر توسعه‌یافته در زمینه‌های اقتصادی-اجتماعی است. این کمک‌ها، با کاهش فقر، تقویت زیرساخت‌ها، ارتقای نظام آموزشی و بهداشتی در توسعه انسانی جوامع نیازمند نقش حیاتی ایفا می‌کنند. همچنین، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از روش‌های مهم تأمین مالی طرح‌های عمرانی، انتقال فنون تولید و دانش و منشأ تغییر رویکرد مدیریتی در کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته است. کمک‌های خارجی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ممکن است همدیگر را تقویت کرده و بر توسعه اقتصادی و اجتماعی اثر بگذارند. کمک‌ها و منابع مالی خارجی به تنهایی قادر به تغییر اساسی در فرایند توسعه نیستند. وجود دولت‌های کارآمد و پاسخگو عامل مهم در بهره‌مندی از مزایای این نوع منابع است. در حالی که سوءتدبیر در دریافت کمک‌ها و جذب سرمایه‌گذاری خارجی، منجر به تداوم فقر، بیکاری، فساد و انباشت بدهی خارجی می‌شود. این پژوهش، تأثیر کمک‌های رسمی توسعه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را در ۲۴ کشور کمتر توسعه‌یافته طی دوره ۲۰۱۸-۲۰۰۰ مورد مطالعه قرار می‌دهد. مدل تحقیق با استفاده از داده‌های ترکیبی و در محیط نرم افزار Eviews به روش اثرات تصادفی برآورد شده است. مطابق نتایج، کمک‌های رسمی توسعه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی هر دو اثرات مثبت و معنی‌داری بر شاخص توسعه انسانی دارند. همچنین با افزایش درجه کارایی دولت، شاخص توسعه انسانی در گروه منتخب افزایش می‌یابد. در نتیجه، این کشورها با افزایش کارایی دولت و هزینه کرد مناسب کمک‌های رسمی و وجوه سرمایه‌گذاری خارجی می‌توانند شاهد بهبود روند توسعه‌یافتگی باشند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۴/۹	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۶/۱۲	
واژه‌های کلیدی:	
کمک‌های رسمی توسعه، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، کارایی دولت، شاخص توسعه انسانی.	

استناد: عاقلی، لطفعلی؛ و سام دلیری، مهران (۱۴۰۰). تأثیر کمک‌های رسمی توسعه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر توسعه انسانی در کشورهای کمتر

توسعه‌یافته. *اقتصاد باثبات و توسعه پایدار*، ۲(۲)، ۴۴-۲۳. DOI: 10.22111/SEDJ.2021.39072.1119

حق مؤلف © نویسندگان.

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

۱. مقدمه

رشد و توسعه در تمام زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی از آرمان‌های ملی کشورهاست. در بیشتر کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته، دولت‌ها نقش مهم و مسلط را در رشد و توسعه اقتصادی ایفا می‌کنند. در این کشورها، به دلیل کمبود منابع مالی، دولت‌ها به تنهایی نمی‌توانند در تمام زمینه‌های توسعه، کارآمد باشند. به منظور دستیابی به توسعه انسانی، کمک‌های رسمی توسعه از سوی سازمان‌های بین‌المللی به سوی این کشورها سراریز می‌شود. این نوع کمک‌ها متفاوت از کمک‌های بشردوستانه هستند زیرا بیشتر بر کاهش فقر و بهبود توسعه انسانی در بلندمدت تمرکز دارند.

«از نظر اقتصاددانان، کمک‌های رسمی توسعه در واقع نوعی جریان سرمایه خارجی به کشورهای محروم و فقیر است و هدف از اعطای آن، از دیدگاه کشورهای اهداکننده، صرفاً تجاری نیست بلکه با شرایط اعتباری آسان (نرخ بهره کم و دوره بازپرداخت طولانی) و به منظور فقرزدایی و ارتقای شاخص‌های توسعه اقتصادی-اجتماعی پرداخت می‌شوند» (تودارو، ۱۳۹۱). «روند فرار ملت‌ها از فقر و دستیابی به پیشرفت اقتصادی و اجتماعی، سال‌ها مورد توجه قرار گرفته و مفهوم توسعه از جنبه‌های افزایش درآمد سرانه و رشد اقتصادی گرفته تا درک عمومی‌تر توسعه، تکامل یافته است. سیاست‌های دولتی و نهادهای مناسب، اثربخشی کمک‌ها را افزایش می‌دهند، اما بی‌ثباتی کلان اقتصادی یا فساد تأثیر این کمک‌ها را تضعیف می‌کنند. نهادهای ضعیف و سلطه کمک‌دهندگان خارجی به ناکارآمدی سیاست‌ها یا برنامه‌های دولتی منجر می‌شوند» (گلدین، ۱۳۹۸).

جریان کمک‌های رسمی توسعه بسیاری از منابع مالی شامل کمک‌های مالی، وام، اعتبار صادراتی، اعتبارات مختلط، سرمایه‌گذاری و سرمایه‌گذاری خصوصی را در بر می‌گرفت. با گذشت زمان، ماهیت متفاوت این جریان‌ها شناخته شد و بیانیه «بهبود ضوابط و شرایط کمک^۱» در کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل متحد (آنکتاد)^۲ در دهلی نو در سال ۱۹۶۸ تصویب شد. عوامل سیاسی نیز در لزوم تطبیق بیشتر با الزامات کشورهای کمتر توسعه یافته- به خصوص بر اساس شدت بدهکاری آن‌ها- مطرح شد. اجماع نظر اعضای کمیته همیاری توسعه^۳ (DAC) بر این است که به دلیل نیاز فوری کشورهای کمتر توسعه یافته به منابع مالی، باید در اعطای کمک‌ها به آنها بیشتر تلاش کنند (Hynes & Scott, 2013).

1. Improving the terms and conditions of aid

2. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)

3. Development Assistance Committee

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز یکی از شیوه‌های مهم تأمین مالی در کشورهای در حال توسعه و مکمل منابع داخلی سرمایه در آنها است. انتخاب این شیوه، به دلیل ایجاد اثرات مثبت بر انتقال فناوری، گشایش اقتصادها و افزایش حضور موثر در عرصه تجارت بین الملل توجیه‌پذیر است (عاقلی، ۱۳۸۴).

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، جریان خالص سرمایه‌گذاری برای به دست آوردن منفعت مدیریتی پایدار (خرید ۱۰ درصد یا بیشتر سهام و افزایش حق رأی) در یک بنگاه اقتصادی است که در کشور میزبان سرمایه‌گذاری، فعالیت می‌کند. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، مجموع سرمایه سهام، سرمایه‌گذاری مجدد عایدات، سایر سرمایه‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت است که در تراز پرداخت‌های کشورها دیده می‌شود.

مطابق با تازه‌ترین آمار آنکتاد، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جهان در سال ۲۰۱۹ بالغ بر ۱/۳۹ تریلیون دلار آمریکا ثبت شد، در حالی که تولید ناخالص داخلی در جهان در سال ۲۰۱۹ تقریباً ۸۷/۸ تریلیون دلار بوده است، به این ترتیب سهم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در GDP جهانی قریب به ۱/۶ درصد بوده است.

دریافت کمک‌های رسمی توسعه و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در راستای بهبود رفاه و ارتقای توسعه انسانی در کشورهای با منابع مالی محدود داخلی است. شاخص توسعه انسانی در گزارش‌های سالانه توسعه انسانی، رتبه و جایگاه کلان کشورها را در توسعه نمایان می‌کند. این شاخص، میانگین سه معیار دیگر شامل امید به زندگی، نرخ باسواد و درآمد سرانه است. هر کشور بر اساس جایگاه و رتبه کشور، می‌تواند راهکارهای مناسب برای رسیدن به رفاه و توزیع برابر درآمد را در جامعه دنبال کند. میانگین شاخص توسعه انسانی در گروه کشورهای کمتر توسعه‌یافته در گزارش سال ۲۰۱۸ معادل ۰/۴۸۲ بوده در حالی که متوسط جهانی آن حدود ۰/۷۳۱ بوده است (UNDP, 2018).

از آنجایی که بهبود توسعه انسانی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته، با دریافت کمک‌های رسمی توسعه و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مرتبط است، هدف این تحقیق، بررسی تأثیر این کمک‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها بر توسعه انسانی است. مطالعه موردی این تحقیق، ۲۴ کشور منتخب با سطح توسعه‌یافتگی پایین است. بنابراین، سؤالات تحقیق عبارتند از:

- جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر سطح توسعه انسانی چه تأثیری دارد؟
- دریافت کمک‌های رسمی توسعه‌ای بر سطح توسعه انسانی چه تأثیری دارد؟
- تأثیر کارایی دولت بر سطح توسعه انسانی چیست؟
- تأثیر دسترسی به اینترنت بر سطح توسعه انسانی چیست؟

مشابه این مطالعه برای گروه کشورهای کمتر توسعه یافته انجام نشده است.

در بخش دوم پژوهش، به ادبیات تحقیق (مبانی نظری مرتبط با کمک‌های رسمی توسعه، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، توسعه انسانی و کارایی دولت و پیشینه موضوع) پرداخته شده و در بخش سوم، داده‌ها، متغیرها و مدل ارائه می‌شود. بخش چهارم نیز به نتیجه‌گیری و پیشنهادها اختصاص می‌یابد.

۲. ادبیات موضوع

۲-۱. مبانی نظری

کمک‌های رسمی توسعه، اصطلاحی است که توسط «کمیته همیاری توسعه» سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD) معرفی شده است. این کمک‌ها به صورت وام‌های بانکی و کمک‌های رسمی توسط اعضای کمیته همیاری توسعه به منظور توسعه اقتصادی و رفاه در سایر کشورها اعطا می‌شود.

یکی از دلایلی که کشورهای جهان سوم مشتاق به دریافت کمک حتی به صورت محدود هستند این است که این کمک‌ها از عوامل موثر بر جریان توسعه اقتصادی تلقی می‌شوند. کمک‌های رسمی، منابع داخلی کمیاب را تکمیل می‌کنند، باعث تغییر ساختار اقتصاد می‌شوند و به کشورهای در حال توسعه امکان می‌دهند تا از مرحله خیز اقتصادی بگذرند و به مرحله رشد خودپایدار اقتصادی برسند. «اثرات کمک‌های رسمی، مورد بحث اقتصاددانان است. در یک سو «اقتصاددانان سنتی» عقیده دارند که این کمک‌ها در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، موجب بهبود رشد اقتصادی شده‌اند و در سوی دیگر به باور برخی اقتصاددانان، این کمک‌ها، عامل رشد سریع‌تر نبوده و حتی سبب کندی رشد شده‌اند. در واقع، این کمک‌ها به جای اینکه مکمل پس‌انداز و سرمایه داخلی باشند، جانشین آن‌ها شده‌اند» (تودارو، ۱۳۹۱).

اثرات نهایی کمک‌های رسمی توسعه بر اقتصاد داخلی و رشد اقتصادی به نحوه به کارگیری آن توسط دولت، مدیریت صحیح بدهی، محیط سرمایه‌گذاری، سیاست‌ها و راهبردهای توسعه کشورها بستگی دارد (بختیاری و همکاران، ۱۳۹۰).

کمک‌های رسمی توسعه، شامل کمک به اهداف نظامی و ضد تروریسم نمی‌شوند. در محاسبه کمک‌های رسمی توسعه، پرداخت‌های انتقالی به افراد خصوصی، مانند حقوق بازنشستگی، بازپرداخت و پرداخت‌های بیمه منظور نمی‌شود. علاوه بر جریان‌های مالی، این کمک‌ها شامل همکاری‌های فنی، هزینه‌های مربوط به ایجاد صلح در کشورهای تحت حمایت سازمان ملل متحد و کمک به پناهندگان، کمک به مؤسسات چندجانبه مانند سازمان ملل متحد و آژانس‌های تخصصی آن و بودجه اعطایی برای بانک‌های توسعه چندجانبه است.

در کنار کمک‌های رسمی توسعه، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز در رشد و توسعه اقتصادی کشورهای توسعه‌نیافته اهمیت دارد. چنانچه این نوع سرمایه‌گذاری، مطابق منافع ملی و رعایت حقوق متقابل شرکت‌های سرمایه‌گذار و کشورهای میزبان صورت پذیرد، می‌تواند منافع گوناگونی از قبیل انتقال فناوری و فنون تولید، ایجاد اشتغال، تجهیز منابع مالی و بین‌المللی و دسترسی به بازارهای جهانی را در پی داشته باشد. اما از طرف دیگر، به علت کنترل انحصاری بر فناوری تولید و انتقال آن توسط شرکت‌های چندملیتی، این نوع سرمایه‌گذاری‌ها موجب تداوم وابستگی کشورهای در حال توسعه، استفاده از فنون تولید سرمایه‌بر و اعطای امتیازات سیاسی و اقتصادی از سوی دولت‌های میزبان در قالب حمایت‌های سیاسی و تخفیف‌های مالیاتی می‌شوند. همچنین ترویج الگوهای نامناسب مصرف از طریق تبلیغات و قدرت انحصاری در بازار، از دیگر انتقادات وارد بر این نوع سرمایه‌گذاری‌هاست (عاقلی، ۱۳۸۴).

در طول دوره ۲۰۲۰-۲۰۱۰ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مهمترین منبع تأمین مالی در کشورهای در حال توسعه، باقی مانده و میانگین آن در حدود ۷۰۰ میلیارد دلار بوده است. در همین مدت کشورهای کمتر توسعه یافته با میانگین بالغ بر ۱۵۰ میلیارد دلار بیشترین کمک‌های رسمی توسعه را دریافت کرده اند (آنکتاد، ۲۰۲۰).

کشورهایی که کمک‌های رسمی را دریافت و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را جذب می‌کنند، در صورتی که از دولت‌های کارآمد برخوردار نباشند، ممکن است این منابع خارجی را به هدر داده و در وضعیت عقب‌ماندگی اقتصادی باقی بمانند. کارایی دولت یکی از زیرشاخص‌های اصلی حکمرانی خوب است که توسط بانک جهانی معرفی شده و سیاست‌های پیش‌بینی شده، آشکار و صریح دولت، بوروکراسی شفاف و پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی در قبال فعالیت‌های خود را از الزامات این حکمرانی برشمرده است. کارایی یا اثربخشی دولت^۱ (GE)، بیانگر کارآمدی دولت در انجام وظایف واگذار شده و شامل کیفیت ارائه خدمات عمومی یا کیفیت نظام اداری، صلاحیت و شایستگی کارگزاران و استقلال سازمان‌های دولتی از فشارهای سیاسی است.

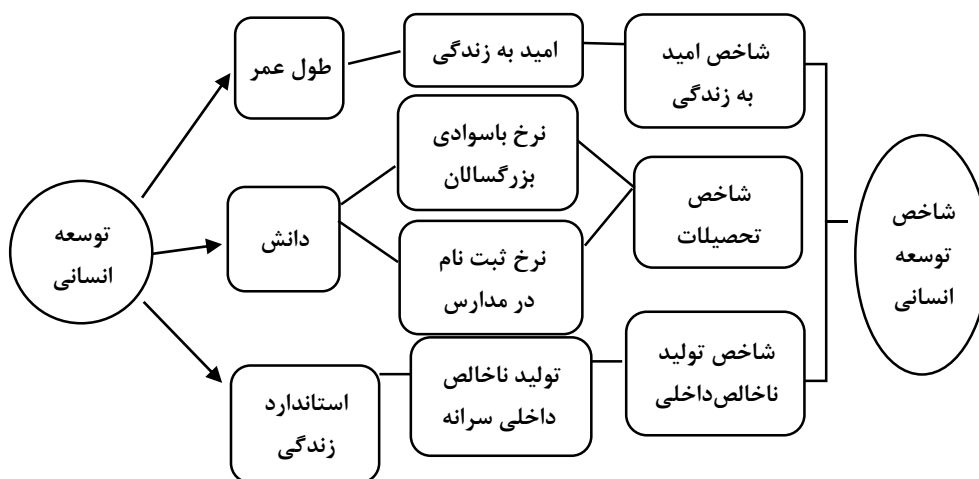
در یک دولت کارآمد و اثربخش، مشارکت عمومی بالا بوده، حاکمیت قانون برقرار است، عدالت اجتماعی تأمین شده و دولت، پاسخگو، شفاف و مسئولیت‌پذیر بوده و دورنمای راهبردی آن مبتنی بر رشد فراگیر است (Pradhan & Sanyal, 2011).

نظریه‌های رشد اقتصادی معمولاً بر سازوکار افزایش درآمد سرانه، افزایش پس انداز و انباشت سرمایه سرانه تأکید دارند اما درآمد سرانه به‌عنوان شاخص مهم سنجش عملکرد اقتصادی، همه ابعاد

^۱. Government Effectiveness (GE)

رشد و توسعه اقتصادی را منعکس نمی‌کند. از این رو اقتصاددانان توسعه، شاخص توسعه انسانی را به صورت میانگین سه معیار دیگر (امید به زندگی، نرخ باسوادی و درآمد سرانه) طراحی کردند (UNDP, 2016). توسعه انسانی یعنی ایجاد محیط مناسب برای آحاد مردم تا بتوانند زندگی طولانی‌تر، سالم‌تر و دستیابی به رفاه بیشتر را تجربه کنند (امین‌رشتی و قربانی ولیک‌چالی، ۱۳۹۲). در رویکرد توسعه انسانی، توسعه فقط به رشد درآمد سرانه محدود نمی‌شود و به بهبود در سایر نیازهای جامعه انسانی نظیر بهداشت، برخورداری از حداقل‌های زندگی و آموزش ربط پیدا می‌کند (Streeten, 1981).

توسعه انسانی دو وجه دارد: یکی ایجاد قابلیت‌های انسانی مانند بهبود در سلامت، دانش و مهارت و دیگری، استفاده افراد از قابلیت‌های کسب شده برای ایجاد فرصت‌ها، مانند فعال بودن در عرصه سیاسی، اجتماعی و فرهنگی (UNDP, 2016). شاخص توسعه انسانی (HDI) متوسطی از دستاوردهای اقتصادی و اجتماعی کشورها را اندازه می‌گیرد. این شاخص و ابعاد آن در شکل ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱. ابعاد مختلف شاخص توسعه انسانی
(منبع: Pradhan & Sanyal, 2011)

بر اساس گزارش توسعه انسانی در سال ۲۰۱۸، گروه بندی کشورها بر حسب درجه توسعه یافتگی عبارت است از:

- کشورهای با توسعه انسانی بسیار بالا: شاخص توسعه انسانی بین ۰/۸ تا ۱ است (۵۹ کشور اول).
- کشورهای با توسعه انسانی بالا: شاخص توسعه انسانی بین ۰/۷ تا ۰/۷۹۹ است (از رتبه ۶۰ تا ۱۱۲).
- کشورهای با توسعه انسانی متوسط: شاخص توسعه انسانی آنها بین ۰/۵۵۵ تا ۰/۶۹۹ است (از رتبه ۱۵۲ تا ۱۸۹).
- کشورهای با توسعه انسانی پایین: شاخص توسعه انسانی آنها بین ۰/۳۵ تا ۰/۵۵۴ است (از رتبه ۱۲۸ تا ۱۶۹).

۲-۲. پیشینه پژوهش

وال (Wall, 1995) به موضوع تخصیص کمک‌های رسمی توسعه از سوی کشورهای اهداکننده برای دوره‌های ۸۰-۱۹۷۹، ۸۵-۱۹۸۴ و ۸۹-۱۹۸۸ پرداخت و نشان داد که درآمد سرانه و جمعیت با سرانه ODA دریافتی ارتباط دارند، مرگ‌ومیر نوزادان و حقوق سیاسی و مدنی با سرانه ODA مرتبط نیستند و همبستگی منفی میان ODA و درآمد سرانه در دهه ۱۹۸۰ به‌طور معنی‌داری تقویت شده است.

مسقنا (Mesghena, 2005) رابطه بین کمک‌های رسمی توسعه و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را با استفاده از داده‌های ترکیبی ۱۱ کشور جنوب آفریقا برای دوره ۲۰۰۳-۱۹۹۰ مورد پژوهش قرار داد. نتایج نشان داد که کمک‌های رسمی توسعه دوجانبه^۱ تأثیر معنادار و مثبتی بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارند. همچنین، باز بودن تجارت، نرخ رشد نیروی کار و نرخ ارز تأثیر مثبت و معنی‌داری بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارند. اما کمک‌های چندجانبه^۲ برای توسعه، نرخ رشد تولید ناخالص داخلی سرانه، سطح ریسک ترکیبی کشور و شاخص آزادی سیاسی و آزادی‌های مدنی، تأثیر آماری معنی‌داری بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ندارند.

1. Bilateral Official Development Assistance (BODA)

2. Multilateral Development Assistance

کوساک و توبین (Kosack & Tobin, 2006) فرضیه جانشین یا مکمل بودن کمک‌ها و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را در تسریع توسعه کشورهای فقیرتر جهان مورد آزمون قرار دادند. از نظر آنها، کمک‌ها هم به رشد اقتصادی و هم به توسعه انسانی کمک می‌کنند و هرچه سطح سرمایه انسانی در یک کشور بالاتر باشد، تأثیر کمک‌ها بیشتر می‌شود. در مقابل، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، در بهترین حالت، بر رشد اقتصادی تأثیر ندارد و حتی آهنگ توسعه انسانی را در کشورهای کمتر توسعه‌یافته کاهش می‌دهد. به باور آنها، درجه پاسخگویی دموکراتیک دولت، اثربخشی کمک‌ها یا سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را تضمین نمی‌کند. آنها نتیجه گرفتند که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و کمک‌ها جانشین و یا مکمل یکدیگر در توسعه کشورهای فقیرتر جهان نیستند و کشورهای فقیر بیشتر نیازمند تقویت دموکراسی و دریافت کمک هستند نه جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی.

براتیگام (Brautigam, 2011) موضوع تأمین مالی توسعه توسط چین و سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی (OECD) و کمیته همیاری توسعه (DAC) را با تمرکز بر دو مورد از همکاری‌های توسعه‌ای چین در آفریقا مورد بررسی قرار داد. نتایج نشان داد که بین کمک‌های این کمیته و کمک‌های دولت چین تفاوت وجود دارد. کمک‌های چین بیشتر به سمت فعالیت‌های زیرساختی، ساختمانی و فعالیت‌های تولیدی رفته اما کمک‌های کمیته همیاری توسعه بیشتر صرف فعالیت‌های اجتماعی و آموزش شده است.

تومان و ایوب (Tuman & Ayoub, 2014) عوامل تعیین‌کننده کمک‌های رسمی توسعه‌ای ژاپن در ۳۵ کشور آفریقایی برای دوره ۱۹۸۸-۱۹۷۹ را مورد بررسی قرار دادند. نتایج مطالعه بیانگر این است که علایق بشردوستانه و برخی از منافع راهبردی ایالات متحده و نیز درک کمک ژاپنی‌ها در انتقال منابع مالی به آفریقا مهم هستند.

چورن و سایک (Chorn & Siek, 2017) تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و کمک‌های رسمی توسعه بر رشد اقتصادی ۷۷ کشور در حال توسعه را در دوره ۱۹۹۷ تا ۲۰۱۲ با روش حداقل مربعات معمولی مورد مطالعه قرار دادند. نتایج نشان داد که این سرمایه‌گذاری‌ها و کمک‌ها اثرات مثبت و قابل توجهی بر رشد اقتصادی دارند، اما تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، قوی‌تر از اثر کمک‌ها است.

احمد و رحمان (Ahmed & Rahman, 2020) تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و کمک‌های خارجی بر رشد اقتصادی کشورهای جنوب صحرای آفریقا را بررسی کرده و نشان دادند که جمعیت، تشکیل سرمایه، حکمرانی خوب، کمک‌های خارجی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تجارت از

عوامل رشد اقتصادی در این منطقه هستند و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و کمک‌ها تأثیر مثبت و قابل توجهی بر تولید ناخالص داخلی دارند.

در مطالعات داخلی، بختیاری و همکاران (۱۳۹۰) اثر کمک‌های رسمی توسعه بر رفتار مالی دولت در کشورهای منتخب در حال توسعه آسیایی را طی دوره ۲۰۰۹-۱۹۹۰ مورد بررسی قرار دادند. نتایج تحقیق نشان داد که کمک‌های رسمی توسعه در این کشورها اثرات مثبت و معناداری بر مخارج سرمایه‌ای دولت داشته است ولی اثرات معناداری بر مخارج مصرفی و درآمدهای دولت نداشته است. سامتی و همکاران (۱۳۹۰) تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر شاخص توسعه انسانی کشورهای جنوب شرقی آسیا^۱ را طی دوره ۲۰۰۹-۲۰۰۰ تحلیل کردند. نتایج مطالعه نشان داد که کیفیت حکمرانی خوب (میانگین موزون شاخص‌های حکمرانی)، اثر مثبت و معناداری بر HDI دارد. هم‌چنین از بین شش زیرشاخص حکمرانی خوب مولفه‌های ثبات سیاسی، کارایی دولت، کیفیت قوانین و مقررات و حاکمیت قانون اثرات مثبت معناداری بر شاخص توسعه انسانی دارند.

ابراهیمی‌فر و اخوان (۱۳۹۱) به نقش سیاست‌های سازمان‌های تخصصی وابسته به سازمان ملل برای ارتقای سطح توسعه انسانی در ایران و آفریقای جنوبی در سال ۲۰۱۱ با کمک شاخص‌های سنجش توسعه پرداختند. آنها برای ارزیابی وضعیت توسعه و رفاه حاصل از سیاست‌های توسعه از شاخص‌هایی مانند تولید سرانه، امید به زندگی و وضعیت آموزشی و بهداشتی و استاندارد زندگی شهروندان، استفاده کردند. نتایج مطالعه نشان داد که تفاوت‌هایی در کمک به ایران و آفریقای جنوبی به خاطر شرایط سیاسی و راهبردی ایران وجود دارد، در نتیجه حجم گسترده کمک‌های سازمان ملل در آفریقا باعث رشد شاخص توسعه انسانی در این کشور شده در حالی که در ایران منابع کمک، محدود بوده و بیشتر در بخش‌های آموزش و بهداشت صرف شده و باعث بهبود شاخص توسعه انسانی نگردیده است.

احمدی و حضارمقدم (۱۳۹۲) اثر آزادسازی تجاری بر شاخص توسعه انسانی در ۱۴۴ کشور در حال توسعه را در دوره زمانی ۲۰۱۱-۲۰۰۲ با کمک مدل داده‌های ترکیبی مورد مطالعه قرار دادند. آنها از شاخص توسعه انسانی به عنوان معیار توسعه‌یافتگی کشورها و از نسبت مجموع صادرات و واردات (به تولید ناخالص داخلی) و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به عنوان معیاری برای اندازه‌گیری حجم تجارت استفاده کردند. نتایج، گویای تأثیر مثبت آزادسازی تجاری و افزایش حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر شاخص توسعه انسانی در ایران و سایر کشورهای در حال توسعه بوده است.

1. ASEAN

سلیمی‌فر و همکاران (۱۳۹۴) به بررسی رابطه برخورداری از منابع نفتی و توسعه انسانی در کشورهای منتخب صادرکننده نفت پرداختند. آنها با استفاده از مدل داده‌های ترکیبی، تأثیر فراوانی منابع نفتی را بر توسعه انسانی در ۲۰ کشور منتخب صادرکننده نفت طی دوره ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۲ مورد آزمون قرار دادند. نتایج نشان داد که درآمد ناشی از صادرات نفت و نرخ رشد تولید ناخالص داخلی، برخلاف متغیر بحران مالی جهانی، رابطه مثبت و معنی‌داری با شاخص توسعه انسانی دارد. همچنین متغیر مربوط به کیفیت حکمرانی تأثیر معنی‌داری بر شاخص مذکور ندارد.

رامیار و همکاران (۱۳۹۷) نقش کمک‌های خارجی در توسعه اقتصادی-اجتماعی افغانستان را مورد مطالعه قرار داده و در پرتو مکاتب نوسازی و وابستگی، به تحلیل اثرات این کمک‌ها با داده‌های ثانویه برای سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۵ پرداختند. نتایج نشان داد که اثر کمک‌های خارجی بر تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه، امید به زندگی، آموزش، افزایش جمعیت و توسعه انسانی، معنادار و مثبت بوده است. ولی اثر این کمک‌ها بر متغیرهای بهبود شرایط امنیتی، کاهش تولید مواد مخدر غیرمعنادار و بر نرخ بیکاری منفی بوده است.

۳. روش تحقیق

این پژوهش بر روی ۲۷ کشور منتخب از میان ۲۲۹ کشور بزرگ و کوچک (کشور جزیره) صورت می‌گیرد که درآمد سرانه آنها در سال ۲۰۱۸ کمتر از ۹۹۵ دلار بوده است و در سطح توسعه‌یافتگی پایین قرار دارند. در این مجموعه، کره شمالی، بنین و اریتره با داده‌های مفقوده زیادی مواجه بودند که از مطالعه کنار گذاشته شدند و در نتیجه نمونه منتخب شامل ۲۴ کشور افغانستان، بورکینافاسو، بوروندی، جمهوری آفریقای مرکزی، چاد، جمهوری دموکراتیک کنگو، اتیوپی، گامبیا، گینه، گینه بیسائو، هائیتی، لیبریا، ماداگاسکار، مالوی، مالی، موزامبیک، نیجر، رواندا، سیرالئون، سودان، تاجیکستان، توگو، اوگاندا و یمن است که غالباً در قاره آفریقا قرار دارند.

تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی بوده و روش انجام تحقیق، توصیفی-تحلیلی و قلمرو زمانی تحقیق دوره ۲۰۱۷-۱۹۹۸ است. داده‌های آماری شامل کمک‌های رسمی توسعه، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، کارایی دولت (از مؤلفه‌های حکمرانی خوب)، و دسترسی به اینترنت از بانک جهانی و شاخص توسعه انسانی از گزارش‌های توسعه انسانی سازمان ملل متحد اخذ شده است. داده‌ها با روش‌های آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار و...) توصیف شده و تحلیل با کمک روش‌های اقتصادسنجی انجام می‌گیرد.

۳-۱. متغیرها و داده‌ها

در این تحقیق، شاخص توسعه انسانی به عنوان متغیر وابسته و کمک‌های رسمی توسعه، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، کارایی دولت و دسترسی به اینترنت، متغیرهای مستقل هستند. در این راستا، ابتدا متغیرهای وابسته و مستقل تحقیق توصیف می‌شوند:

شاخص توسعه انسانی: این شاخص، دستاوردهای ملی را در سه معیار اساسی توسعه شامل آموزش، بهداشت و سلامت و سطح استاندارد زندگی نشان می‌دهد. در گزارش‌های توسعه انسانی سازمان ملل متحد طی دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۹، برای موضوع بهداشت و سلامت، شاخص امید به زندگی در بدو تولد مد نظر قرار می‌گرفت. برای موضوع آموزش نیز، دو شاخص نرخ باسوادی بزرگسالان و نرخ ثبت نام در مدارس (مقاطع تحصیلی ابتدایی تا دبیرستان) و برای سطح زندگی، شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه بر حسب برابری قدرت خرید به دلار آمریکا مد نظر بود. از سال ۲۰۱۰، برای سنجش آموزش از دو شاخص متوسط طول دوره تحصیل (در افراد ۲۵ سال به بالا)^۱ و طول دوره مورد انتظار برای تحصیل کودکان در سن ورود به مدرسه^۲ و برای سنجش سطح زندگی از درآمد ناخالص ملی سرانه^۳ استفاده شده، اما در سنجش سلامت، از همان شاخص امید به زندگی استفاده می‌شود.

برای ترکیب مولفه‌های توسعه انسانی با واحدهای سنجش مختلف در یک شاخص واحد و رتبه‌بندی کشورها با این شاخص ترکیبی، ابتدا هریک از مؤلفه‌ها با استفاده از رابطه (۱) تبدیل می‌شوند:

$$(۱) \quad \text{حداقل مقدار شاخص} - \text{متوسط شاخص در کشور مورد نظر} = \frac{\text{حداقل مقدار شاخص} - \text{حداکثر مقدار شاخص}}{\text{شاخص پایه}}$$

بر اساس رابطه بالا، مقادیر مؤلفه‌های شاخص بین صفر و یک قرار می‌گیرند (نرمال می‌شوند). برای نمونه اگر حداقل مقدار امید به زندگی ۴۰ سال و حداکثر مقدار ثبت شده جهانی ۸۰ سال فرض شود، در صورتی که امید به زندگی یک کشور، ۷۵ سال باشد، شاخص پایه امید به زندگی (به صورت نرمال شده)، ۰/۸۷۵ خواهد شد.

در روش جدید محاسبه HDI که از سال ۲۰۱۰ اعمال شده، از میانگین هندسی برای محاسبه شاخص آموزش استفاده می‌شود:

$$(۲) \quad \text{شاخص پایه متوسط دوره آموزش} \times \text{شاخص پایه متوسط انتظاری دوره} = \sqrt{\text{شاخص آموزش پایه}}$$

1. Mean Years of Schooling (Adults Aged 25 Years and Above)

2. Expected Years of Schooling - Primary to Tertiary (Children of School Entrance Age)

3. GNI Per Capita (PPP US\$)

شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه یک کشور با استفاده از یک فرمول لگاریتمی محاسبه می‌شود. بنابراین، اهمیت این شاخص در مقادیر بالاتر کمتر می‌شود (کریمی موغاری و عباسپور، ۱۳۹۰):

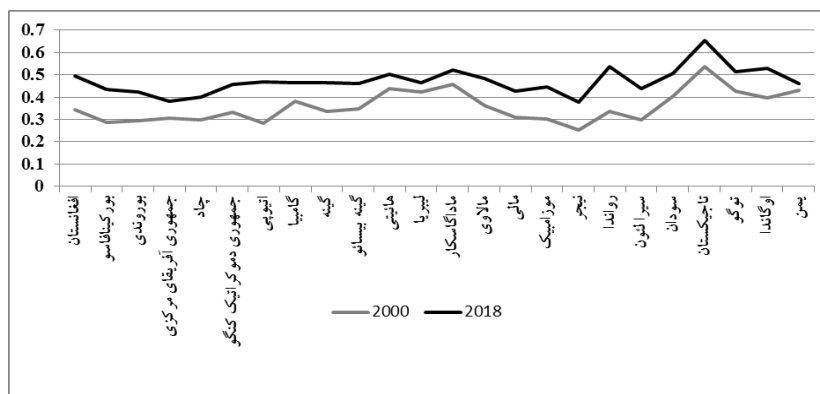
$$(۳) \quad \text{لگاریتم حدافل تولید ناخالص داخلی} - \text{لگاریتم تولید ناخالص داخلی} = \text{شاخص } GDP$$

$$\text{لگاریتم حدافل تولید ناخالص داخلی} - \text{لگاریتم حداکثر تولید ناخالص داخلی}$$

با معلوم بودن سه شاخص آموزش، سطح زندگی و قدرت اقتصادی، شاخص توسعه انسانی با رابطه (۴) محاسبه می‌شود:

$$(۴) \quad \text{شاخص توسعه انسانی} = \sqrt[3]{\left(\text{شاخص پایه } GNI \text{ سرانه} \right) \times \left(\text{شاخص پایه آموزش} \right) \times \left(\text{شاخص پایه سلامت} \right)}$$

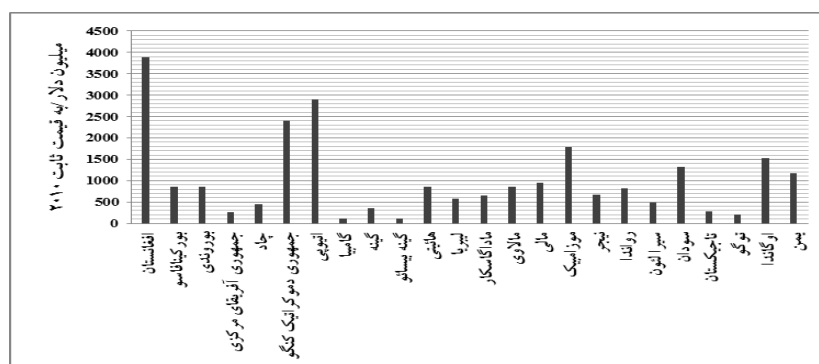
به دلیل نمونه ۲۴ کشوری و دوره زمانی ۱۹ ساله تحقیق، در شکل ۲ مقدار شاخص توسعه انسانی کشورهای نمونه در دو سال ابتدایی و انتهایی تحقیق ارائه شده است. از این شکل پیداست که این کشورها در دوره مورد مطالعه عموماً دارای شاخص توسعه انسانی کمتر از ۰/۵ هستند و براساس عملکرد توسعه یافتگی در گروه کشورهای با توسعه انسانی پایین قرار دارند. البته وضعیت تاجیکستان، توگو، اوگاندا، سودان و ماداگاسکار در سال ۲۰۱۸ با شاخص بالای ۰/۵، نسبت به سایر کشورهای منتخب بهتر است.

شکل ۲. شاخص توسعه انسانی در کشورهای منتخب

منبع داده‌ها: UNDP, 2018

کمک‌های رسمی توسعه^۱ (ODA): کمک‌های رسمی توسعه از طرف اهداکنندگان در حمایت از اهداف توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای نیازمند صورت می‌گیرد. تأثیر این کمک‌ها بر توسعه انسانی در جوامع مختلف به نحوه تفکر سیاستمداران و دولتمردان در مورد نحوه به کارگیری این کمک‌ها دارد (هاینس و اسکات، ۲۰۱۳). نسبت کمک به درآمد ناخالص ملی، میزان وابستگی کشور گیرنده به کمک را نشان می‌دهد. به‌طور کلی، میزان کمک‌ها در کشورهای جنوب صحرای آفریقا نسبت به سایر مناطق بیشتر است. متوسط خالص کمک‌های رسمی توسعه طی دوره ۲۰۱۸-۲۰۰۰ که توسط هر یک از کشورهای منتخب از سازمان‌های بین‌المللی و مردم‌نهاد دریافت شده، در شکل ۳ نشان داده شده است. در این نمونه آماری، افغانستان با نزدیک به ۴ میلیارد دلار کمک دریافتی در جایگاه اول، اتیوپی با قریب به ۳ میلیارد دلار کمک در جایگاه دوم و جمهوری دموکراتیک کنگو با حدود ۲/۵ میلیارد دلار کمک در جایگاه سوم قرار گرفته‌اند. گامبیا با متوسط ۱۰۹ میلیون دلار کمک در جایگاه آخر دریافت این کمک‌ها قرار دارد. میانگین کل کمک‌های رسمی توسعه در بین ۲۴ کشور کمتر توسعه‌یافته طی بازه ۲۰۱۸-۲۰۰۰ حدود ۱/۰۲ میلیارد دلار محاسبه شده است.

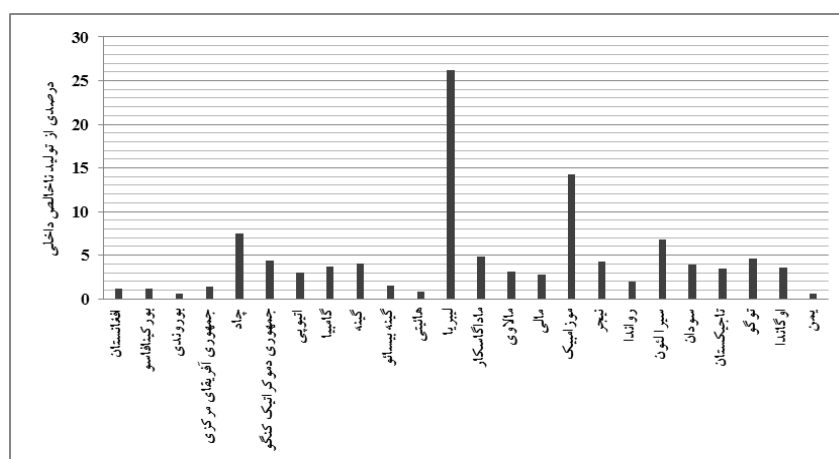

شکل ۳. خالص کمک‌های رسمی توسعه در کشورهای منتخب
منبع داده‌ها: بانک جهانی

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی: در این مطالعه، جریان خالص ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (جریان سرمایه‌گذاری ورودی منهای جریان سرمایه‌گذاری خروجی) به صورت سهم یا درصد از تولید ناخالص داخلی تعریف شده است. میانگین جریان ورودی خالص سرمایه‌گذاری مستقیم

¹. Official Development Assistances (ODAs)

خارجی طی دوره ۲۰۱۸-۲۰۰۰ که توسط هر کدام از کشورهای منتخب جذب شده، در شکل ۴ ترسیم شده است. در لیبریا نزدیک به ۲۶ درصد از تولید ناخالص داخلی از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأمین شده است. در موزامبیک هم حدود ۱۴ درصد از تولید ناخالص داخلی به جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی اختصاص دارد، اما بوروندی کمترین بهره‌مندی از جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (کمتر از ۰/۶ درصد از تولید ناخالص داخلی) را تجربه کرده است. متوسط کل این متغیر در بین ۲۴ کشور کمتر توسعه‌یافته طی بازه ۲۰۱۸-۲۰۰۰ حدود ۴/۵ درصد محاسبه شده است.

شکل ۴. خالص جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای منتخب
منبع داده‌ها: بانک جهانی

کارایی دولت: همچنان که در مبانی نظری اشاره شد، کارایی دولت، بیانگر کیفیت ارائه خدمات عمومی و اداری، شایستگی کارگزاران و درجه استقلال نهادهای دولتی در انجام امور دولتی است. این متغیر در حقیقت یکی از شش بُعد حکمرانی خوب (حق اظهار نظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی، کارایی دولت، کیفیت مقررات، حاکمیت قانون و کنترل فساد) است (Knoll & Zloczynski, 2011). این زیرمؤلفه بر اساس توزیع نرمال استاندارد تقریباً در بازه ۲/۵- تا ۲/۵+ تغییر می‌کند و مقادیر مثبت و بزرگتر نشانگر کارایی بیشتر دولت در ارائه خدمات عمومی است. میانگین کل این شاخص در میان کشورهای منتخب ۱/۰۳- بوده و دور از انتظار نیست؛ زیرا اگر دولت‌ها در این گروه، کارا تر و اثربخش تر بودند، باید مقادیر این شاخص مثبت می‌شد. کمترین متوسط این شاخص طی دوره ۲۰۱۸-۲۰۰۰

به کشور چاد با مقدار ۱/۶۴- و بیشترین متوسط به کشور رواندا تعلق دارد. این ارقام نشان می‌دهند که این کشورها روی هم از کیفیت اجرایی پایین و مدیریت دولتی ضعیف برخوردارند. دسترسی به اینترنت: اینترنت یکی از عوامل مهم در فرایند توسعه اقتصادی و یکی از نیازهای اصلی خانوارها است که امکان دسترسی به اطلاعات جدید جهانی و محلی را مقدور می‌سازد. دسترسی به اینترنت، با توسعه‌یافتگی و رفاه انسانی همراه است (Nhoh, 2018). و کشورهای توسعه‌یافته، بیشترین دسترسی به اینترنت را دارند.

این متغیر بر حسب درصد افرادی از جمعیت کل که به اینترنت دسترسی دارند، اندازه گرفته می‌شود. در گروه منتخب، پراکندگی زیادی در میزان دسترسی به اینترنت دیده می‌شود. در سال ۲۰۱۷، کمترین درجه دسترسی به اینترنت به کشور برونودی با ۲/۶۶ درصد و بیشترین میزان دسترسی به کشور یمن تعلق داشت. متوسط کل دسترسی به اینترنت در دوره ۲۰۰۰-۲۰۱۸ معادل ۴/۴۵ درصد جمعیت محاسبه شده است.

آمار توصیفی تمام متغیرها در جدول ۱ ارائه شده است. میانگین کل شاخص توسعه انسانی، کمک‌های رسمی توسعه، سهم سرمایه‌گذاری خارجی از تولید ناخالص داخلی، کارایی دولت و دسترسی به اینترنت به ترتیب ۰/۴۲۲، ۱۰۱۵/۳، ۴/۵، ۱/۰۳- و ۴/۴۵ درصد محاسبه شده و بیشترین پراکندگی بر اساس آماره انحراف معیار به کمک‌های رسمی توسعه و سپس به دسترسی به اینترنت اختصاص دارد.

جدول ۱. آمار توصیفی متغیرها در کشورهای منتخب (۲۰۰۰-۲۰۱۸)

شاخص توسعه انسانی (بین صفر و یک)	کمک‌های رسمی توسعه (میلیون دلار)	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (درصد از GDP)	کارایی دولت (بین ۰-۲/۵)	دسترسی به اینترنت (درصد جمعیت)	میانگین
۰/۴۲۲	۱۰۱۵/۳	۴/۵	-۱/۰۳	۴/۴۵	میانگین
۰/۴۲۵	۳۸۹۴/۴	۲۶/۲	-۰/۲۵	۳۳	حداکثر
۰/۶۵۶	۱۰۸/۹	۰/۵۹	-۱/۶۴	۰/۰۰۵	حداقل
۰/۲۵۳	۹۲۶/۳	۵/۴	۰/۳۹	۵/۹۰	انحراف معیار

منبع داده‌ها: بانک جهانی

۲-۳. تصریح و برآورد مدل

در این مطالعه، اثر کمک‌های رسمی توسعه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر توسعه انسانی با توجه به شاخص کارایی دولت و با استفاده از مدل داده‌های ترکیبی^۱ برآورد می‌شود. در این نوع مدل‌ها روابط بین پدیده‌های اقتصادی با ترکیب داده‌های مقطعی و سری‌زمانی بررسی می‌شود. با این مدل‌ها می‌توان ناهمگنی بین مقاطع^۲ را در طول زمان بررسی کرد، تورش^۳ برآوردها را کاهش، حجم نمونه را افزایش و همخطی را کاهش داد (شیرین بخش و صلوی تبار، ۱۳۹۷). داده‌های ترکیبی با انعکاس تغییرات زمانی و مقطعی، می‌توانند اطلاعات بیشتری را در رابطه با متغیرها بازگو کنند. امکان بررسی ناهمگنی غیرقابل مشاهده که در تحلیل سری‌زمانی وجود دارد، در تحلیل داده‌های ترکیبی فراهم می‌گردد. رابطه (۵) مدل داده‌های ترکیبی را در حالت عمومی نشان می‌دهد (سوری، ۱۳۹۶).

$$Y_{it} = \beta_{1it} + \sum_{k=2}^k \beta_{kit} X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

که در آن $i = 1, 2, \dots, N$ مقاطع (در این مطالعه، کشورها) و $t = 1, 2, \dots, T$ دوره زمانی است. Y متغیر وابسته و X_k متغیر توضیحی k ام را نشان می‌دهد و ε ، جمله خطای رگرسیون است. β_k پارامتر مجهول مرتبط با X_k است که واکنش متغیر وابسته نسبت به متغیر توضیحی k ام را اندازه می‌گیرد و β_1 عرض از مبدأ رگرسیون است.

بر اساس پیشینه مطالعات به ویژه کوساک و توبین (Kosack & Tobin, 2006)، چورن و سایک (Chorn & Siek, 2017)، احمد و رحمان (Ahmed & Rahman, 2020)، سامتی و همکاران (۱۳۹۰) با توجه به اینکه متغیر وابسته مدل، شاخص توسعه انسانی (HDI) و متغیرهای توضیحی شامل کمک‌های رسمی توسعه (ODA)، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)، کارایی دولت (GE)، و دسترسی به اینترنت (INT) هستند، رابطه (۵) در قالب داده‌های ترکیبی به فرم رابطه (۶) تصریح می‌شود:

$$HDI_{it} = \alpha_i + \beta_1 ODA_{it} + \beta_2 FDI_{it} + \beta_3 GE_{it} + \beta_4 INT_{it} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

از آنجایی که متغیر وابسته بین صفر و یک بوده، متغیر FDI به صورت درصدی از GDP و INT با درصدی از جمعیت بیان شده و متغیر GE عددی بین ۲/۵ و -۲/۵ است، برای ایجاد همسنگی در

1. Panel Data

2. Individual Heterogeneity

3. Bias

متغیرها، ODA به فرم لگاریتم سرانه کمک‌های رسمی توسعه وارد مدل شده و رابطه رگرسیونی (۶) با کمک نرم افزار Eviews برآورد می‌شود. در رابطه (۶)، α عرض از مبدأ ویژه هر کشور است. قبل از برآورد مدل، ابتدا باید متغیرها از نظر مانایی (پایایی) مورد آزمون قرار گیرند. چون نامانایی متغیرها چه در مورد داده‌های سری زمانی و چه در مورد داده‌های ترکیبی باعث بروز مشکل رگرسیون کاذب می‌گردد. در مورد آزمون مانایی داده‌های ترکیبی از آزمون ریشه واحد جمعی از قبیل آزمون لوین-لین-چو^۱ (LLC) استفاده می‌شود. فرضیه صفر در این آزمون بیانگر نامانایی و وجود ریشه واحد در متغیر است و آماره آن دارای توزیع t می‌باشد. نتایج آزمون LLC در جدول ۲ قابل مشاهده است. در نتیجه، به جز متغیر INT که در تفاضل مرتبه اول مانا است سایر متغیرها در سطح معنی داری ۱٪، مانا یا $I(0)$ هستند.

جدول ۲. نتایج آزمون مانایی با روش آزمون لوین-لین-چو

متغیر	احتمال	آماره LLC	نتیجه
HDI	۰/۰۰۰	-۶/۸۲۱	$I(0)$
ODA	۰/۰۰۰	-۷/۰۶۴	$I(0)$
FDI	۰/۰۰۳	-۲/۶۹۹	$I(0)$
GE	۰/۰۰۰	-۳/۴۶۱	$I(0)$
INT	۱/۰۰۰	۴/۱۱۰	$I(1)$
D(INT)	۰/۰۰۰	-۲/۵۶۷	$I(0)$

منبع: محاسبات تحقیق

به دلیل تفاوت در درجه مانایی متغیرها آزمون هم انباشتگی پانلی کائو (Kao) انجام گرفته و آماره t این آزمون ۲/۶۱۵- با سطح احتمال ۰/۰۰۴۵ به دست آمده است. در نتیجه فرضیه صفر آزمون که دلالت بر عدم هم انباشتگی دارد، رد می‌شود. همچنین به دلیل تفاوت در درجه مانایی، از روش حداقل مربعات کاملاً تعدیل یافته (FMOLS) برای تخمین رابطه هم انباشتگی استفاده می‌شود. نتایج تخمین در جدول ۳ آمده است.

¹. Levin-Lin Chou Test

جدول ۳. نتایج تخمین مدل به روش FMOLS (متغیر وابسته: شاخص توسعه انسانی)

متغیرهای توضیحی	ضریب	آماره t	احتمال
ODA	۰/۰۰۵۶	۲/۵۶۸	۰/۰۱۰۶**
FDI	۰/۰۰۰۵۳	۵/۲۲۶	۰/۰۰۰*
GE	۰/۰۳۲۸	۷/۴۱۸	۰/۰۰۰*
INT	۰/۰۰۴۹	۲۹/۳۷۹	۰/۰۰۰*

R²-adjusted = 0.85

* معنی‌دار در سطح ۱٪، ** معنی‌دار در سطح ۵٪، (منبع: محاسبات تحقیق)

با توجه به نتایج جدول ۳ کمک‌های رسمی توسعه (ODA) تأثیر مثبت و معناداری بر شاخص توسعه انسانی کشورهای کمتر توسعه‌یافته، داشته است بدین معنا که با یک درصد افزایش در سرانه کمک‌های رسمی توسعه، شاخص توسعه انسانی ۰/۰۰۵۶ واحد افزایش می‌یابد. با توجه به اینکه درآمد سرانه یک مولفه مهم در شاخص توسعه انسانی است، این نتیجه با مطالعه (Wall, 1995) مبنی بر رابطه مثبت بین درآمد سرانه و کمک‌های رسمی توسعه سازگار است. در مطالعه (Kosack & Tobin, 2006) هم، تأثیر کمک‌ها بر توسعه انسانی مثبت بوده است. در پژوهش رامیار و همکاران (۱۳۹۷) نیز کمک‌های خارجی بر دو مولفه اصلی شاخص توسعه انسانی (درآمد سرانه و امید به زندگی) در افغانستان تأثیر مثبت داشته‌اند.

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) بر توسعه انسانی تأثیر مثبت دارد، به نحوی که با افزایش یک درصد به سهم این نوع سرمایه‌گذاری از تولید ناخالص داخلی، شاخص توسعه انسانی حدود ۰/۰۰۰۵ واحد بیشتر می‌شود. این نتیجه با مطالعه (Ahmed & Rahman, 2020) که تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی و افزایش درآمد سرانه (از اجزای شاخص توسعه انسانی) در کشورهای جنوب صحرای آفریقا را تأیید کرده‌اند، سازگاری دارد اما با مطالعه کوساک و توبین (Kosack & Tobin, 2006) که عقیده دارند، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، آهنگ توسعه انسانی را در کشورهای کمتر توسعه‌یافته، کاهش می‌دهد، متناقض است. در مطالعه احمدی و حضارمقدم (۱۳۹۲) نیز تأثیر مثبت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر شاخص توسعه انسانی در کشورهای در حال توسعه تأیید شده است.

تأثیر کارایی دولت (GE) بر توسعه انسانی نیز مثبت و به لحاظ آماری معنی‌دار است. بنابراین، دولت‌های کارآمد می‌توانند بر سطح توسعه‌یافتگی کشورهای خود بیفزایند. با افزایش یک واحد به کارایی دولت، شاخص توسعه انسانی ۰/۰۳۳ واحد افزایش می‌یابد. این نتیجه با یافته‌های سامتی و

همکاران (۱۳۹۰) در مورد تأثیر مثبت زیرشاخص‌های حکمرانی خوب (و از جمله کارایی دولت) بر شاخص توسعه انسانی در کشورهای جنوب شرقی آسیا تطابق دارد. متغیر دسترسی به اینترنت (INT)، که یک نماگر مهم در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌باشد، تأثیر مثبت بر توسعه انسانی دارد. در صورت افزایش یک درصد به میزان دسترسی به اینترنت، شاخص توسعه انسانی حدود ۰/۰۰۴۹ واحد بیشتر می‌شود. این نتیجه با یافته‌های (Njoh, 2018) در خصوص تأثیر فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات بر توسعه در قاره آفریقا و مطالعه (Setiawan & Suhartomo, 2019) در زمینه رابطه کاربری اینترنت و توسعه اجتماعی در اندونزی مطابقت دارد.

۴. نتیجه‌گیری

در این مطالعه، اثرات کمک‌های رسمی توسعه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر توسعه انسانی با توجه به مفهوم کارایی دولت بررسی شد. قلمرو مکانی تحقیق، کشورهای کمتر توسعه‌یافته و دوره زمانی ۲۰۱۸-۲۰۰۰ بوده و ارتباط بین متغیرها با استفاده از مدل داده‌های ترکیبی و نرم‌افزار Eviews تخمین زده شد.

نتایج تحقیق نشان داد که متغیرهای کمک‌های رسمی توسعه، و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و کارایی دولت (به عنوان شاخص حکمرانی خوب و مدیریت کارآمد در سطح کلان) همگی تأثیر مثبت و معناداری بر شاخص توسعه انسانی دارند. به نظر می‌رسد در کشورهای کمتر توسعه‌یافته، کمک‌های رسمی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به عنوان دو منبع اصلی تأمین مالی خارجی، صرف توسعه و عمران کشورها و ارتقای سطح توسعه اقتصادی و اجتماعی شده‌اند. در این میان، حکمرانی مناسب و پاسخگو بودن دولت‌ها که در کارایی دولت نهفته است، توانسته اثرات این نوع کمک‌ها در بهبود توسعه انسانی را تقویت کند، به طوری که ضریب تأثیر مثبت کارایی دولت بر شاخص توسعه انسانی از ضرایب متناظر برای دو شیوه تأمین مالی توسعه به طور نسبی بزرگتر است. رشد و بهبود در شاخص توسعه انسانی در کشورهای مورد مطالعه نه تنها از کمک‌ها، سرمایه‌گذاری خارجی و کارایی دولت تأثیر پذیرفته است بلکه میزان دسترسی به اینترنت -به عنوان یکی از شاخص‌های مهم فناوری اطلاعات و ارتباطات- نیز اثر مثبت و معناداری بر شاخص توسعه انسانی دارد.

با توجه به ضرایب مثبت اثرگذاری متغیرهای توضیحی بر شاخص توسعه انسانی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته، می‌توان بر بهبود فرایندهای اجرایی و مدیریتی در سطح کلان به عنوان پیشنهاد

جذب منابع مالی خارجی تأکید کرد. به طوری که کارآمدی و اثربخشی دولت‌ها می‌تواند جلوی انحراف منابع مالی خارجی را به سوی اهداف سیاسی و یا نظامی کوتاه‌مدت بگیرد. بدیهی است سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌هایی چون شبکه‌های ارتباطات و فناوری اطلاعات، نظام آموزشی و بهداشتی زمینه‌ساز افزایش شاخص توسعه انسانی خواهد بود. برای ارتقای سطح توسعه‌یافتگی پیشنهاد می‌شود که جریان‌های ورودی کمک‌ها و سرمایه‌های خارجی (سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی) صرف منافع ملی کشورها و اهداف اقتصادی و اجتماعی شود تا در میان‌مدت و بلندمدت موجب کاهش فساد، فقر، نابرابری و بدهی خارجی شود.

References

- Ahmadi, A.M. and Hazar Moghaddam, N., (2013), The effect of trade liberalization on the human development index in developing countries, *Strategic Studies of Public Policy (Strategic Studies of Globalization)*, Volume 4, Number 11.(In Persian)
- Ahmed, A. T., & Rahman, I. U. (2020). The Impact of FDI and Foreign Aid on the Economic Growth: Empirical Evidence from Sub-Saharan African Countries. *International Journal of Science and Business*, 4(6), 53-70. .(In Persian)
- Aminorshti, N (2013), A Study of the Role of Social Security System on Human Development in Iran during 1991-2010, *Quarterly Journal of Economic Sciences*, Year 7, Number 23, pp. 110-81. .(In Persian)
- Aqli, L. (2006). Estimation of foreign direct investment function in selected Islamic countries. *Economic Research Journal*, 5 (17), 207-189. .(In Persian)
- Bakhtiari, S. , Taybi, S. K. and Izadkhasti, H., (2011), The effect of formal development assistance on government financial behavior in selected Asian developing countries. *Quarterly Journal of Economic Research*, Volume 12, Number 2, pp. 38-23. .(In Persian)
- Brautigam, D. (2011). Aid 'With Chinese Characteristics': Chinese Foreign Aid and Development Finance Meet the OECD-DAC Aid Regime. *International Development Journal*, 23(5), 752-764.
- Chorn, S., & Siek, D. (2017). Impact of foreign capital inflows on economic growth of developing countries. *Journal of Finance and Economics*, 5(3), 128-135.
- Ebrahimifar, T. and Akhavan, T.j, (2012), A Study of the Impact of UN Development Policies on Human Development in South Africa and Iran, *Journal of International Relations*, Volume 6, Number 21, pp. 36-9. .(In Persian)

- Goldin, Y. (2020). An income on economic development. Translated by Lotfali Aqeli and Nader Mehregan. Tehran: Noor Alam Publications, first edition.
- Hynes, W. & Scott, S. (2013). *The Evolution of Official Development Assistance: Achievements, Criticisms and a Way Forward*. IIS Discussion Paper 437.
- Karimi Moghari, Z. and Abbaspour, S. (2011), Comparison of Human Development Indicators in Iran and Turkey from 1990-1990, Political-Economic, No. 284, pp. 109-96. .(In Persian)
- Knoll, M. & Zloczyski, P. (2012). The Good Governance Indicators of the Millennium Challenge Account: How Many Dimensions are Really Being Measured? *World Development Journal*, 40(5), 900-915.
- Kosack, S., & Tobin, J. (2006). Funding Self-Sustaining Development: The Role of Aid, FDI and Government in Economic Success. *International Organization*, 60(1), 205-243.
- Mesghena, Y. (2005). Official Development Assistance and Foreign Direct Investment Flows to Sub-Saharan Africa. *African Development Review*, 17(1), 23-40.
- Njoh, A. J. (2018). The relationship between modern information and communications technologies (ICTs) and development in Africa. *Utilities Policy*, 50, 83-90.
- Pradhan R. P. & Sanyal G. S. (2011). Good governance and human development: Evidence form Indian States. *Development Science Journal*, 1(1), 1-8.
- Ramyar, S. J. , Majdi, A. A. and Khorasani, M. M. (2019). A Study of the Role of Foreign Aid in the Socio-Economic Development of Afghanistan, Bi-Quarterly Journal of Political Sociology of the Islamic World, Volume 6, Number 2, pp. 1-32. .(In Persian)
- Salimifar, M. , Hooshmand, Ma. , Behnameh, M. and Ramezani, N., (2015), A Study of the Relationship between Oil Resources and Human Development in Selected Oil Exporting Countries, Journal of Regional Economics and Development, 22 years, New Volume No. 10, pp. 162-190. .(In Persian)
- Samati, M. and Ranjbar, H. and Mohseni, F., (2012). Analysis of the effect of good governance indicators on the human development index of Southeast Asian countries. Quarterly Journal of Economic Growth and Development Research, Volume 1, Number 4, pp. 223-183. .(In Persian)
- Setiawan, T., & Suhartomo, A. (2019). The relation between internet use and societal development in Indonesia. In *2019 International Conference on Sustainable Engineering and Creative Computing (ICSECC)* (pp. 133-137).
- Shirinbakhsh, Sh and Salavi Tabar, Sh., (2019), Econometric Research with Eviews 8 & 9; Noor Alam, second edition. .(In Persian)

- Shyu, C. W. (2014). Ensuring access to electricity and minimum basic electricity needs as a goal for the post-MDG development agenda after 2015. *Energy for Sustainable Development*, 19, 29-38.
- Streeten, P. (1981). *First Things First: Meeting Basic Needs in Developing Countries*. Oxford University Press.
- Todaro, M, (2012), *Economic Development in the Third World*; Translated by Gholam Ali Farjadi; Tehran: Koohsar, 19th edition.(In Persian)
- Tuman, J.P. & Ayoub, S. A. (2014). The Determinants of Japanese Official Development Assistance in Africa: A Pooled Time Series Analysis. *International Interactions Journal*, 30(1), 43-57
- UNCTAD. (2020). Global Investment Trends Monitor released on 27 October. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeiainf2020d4_en.pdf
- UNDP. (2016). *Human Development Report 2016*. Oxford University Press, New York.
- UNDP. (2018). *Human Development Reports*. Available at: <http://hdr.undp.org/en/2018-update>
- Wall, J. H. (1995). The Allocation of Official Development Assistance. *Journal of Policy Modeling*, 17(3): 307-314.
- World Bank. *World Development Indicators*. Available at: <https://databank.worldbank.org>